

Avrupa Birliği ve Türk Sebze Çeşit Tescili Mevzuatlarının Karşılaştırılması

Hasan ÇELEN¹

Sıtkı ERMİŞ²

Atilla ATA¹

Özet: Sebze tohumculuğu tohumculuk sektörünün en önemli alanlarından birisidir. Sebze ıslah faaliyetleri sonucunda yeni çeşitlerin geliştirilmesi ve tescil ettirilmesi bu sektörün itici gücü olarak kabul edilebilir. Bu çalışmada Avrupa Birliğinin sebze çeşit tescil uygulamalarını düzenleyen 2002/55/EC sayılı Konsey Direktifi ile ülkemiz Bitki Çeşitlerinin Kayıt Altına Alınması Yönetmeliği ve ilgili bazı mevzuatlar karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmalar bir uyum tablosu içerisinde kısa açıklamalarla birlikte verilmiştir. 29 başlık uyumlu, Türk mevzuatında bazı türlerin TDÖ ile kayıt altına alınmaması, isimlendirmede üçünü kişilerin kontrolüne imkan verilmemesi ve birden fazla ismi yazılmaması başlıkları uyumsuz olarak işaretlenmiştir. Başka ülkelerin FYD raporlarının kabul edilmesinin olumsuz tarafları belirtilerek, ülkemizin kademeli olarak bütün FYD denemelerini kendisi yapması, sebze türlerinde üretim izni sisteminin suiistimal edilebilmesini engelleyecek düzenlemelerin Türk mevzuatına eklenmesi ile üretim izninin revize edilerek geçici ve istisnai hale getirilmesi önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: AB; Çeşit tescil; Islah; Sebze; Sebze tohumu.

Comparison of European Union and Turkish Regulations on Vegetable Variety Registration

Abstract: Vegetable seeds is one of the most important areas of the seed sector. Development of new varieties as a result of vegetable breeding activities, and its release can be considered as the driving force of this sector. In this study, The Council Directive 2002/55/EC, which regulates the European Union's vegetable variety registration practices, and the Turkish Regulation on the Registration of Plant Varieties with some related legislation were compared. These comparisons are given in an alignment table with brief explanations. 29 titles are marked as aligned and in Turkish legislation, titles of some species are not registered with VCU, observing of the third parties are not allowed to denomination, and more than one name is not written are marked as nonaligned. Stating the negative sides of the acceptance of DUS reports of other countries, conducting all DUS testing by itself gradually; adding the articles to Turkish legislation for prevent abuse of the production permit system in vegetable species; and to revise the production permit and making an exceptional and temporary has been proposed.

Keywords: Breeding; EU; Vegetable; Vegetable seed; Variety registration.

¹ Alata Bahçe Kültürleri Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Erdemli, MERSİN Sorumlu yazar: hasan.celen@tarimorman.gov.tr

² Tohumluk Tescil ve Sertifikasyon Merkez Müdürlüğü, ANKARA

GİRİŞ

Türkiye'nin ekolojik şartları bir çok sebzenin yetiştiriciliğine uygundur. Son yıllarda girdi kullanımı ve yeni üretim teknolojileri nedeniyle toplam üretim miktarı önemli ölçüde artmıştır (Güvenç, 2018). Bu girdilerin en önemlilerinden birisi olan sebze tohumu uluslararası piyasalarda en fazla pazar değerine sahip tohumculuk alanlarından biridir (Ragonnaud, 2013). Küresel sebze tohumu pazarının büyüklüğü 2018 yılında 9 milyar USD biraz üzerinde gerçekleşmiş olup, 2024'te 15 milyar USD'yi aşacağı tahmin edilmektedir (Mordor Intelligence, 2020). Avrupa Birliği bu pazarda önemli bir oyuncu olup, Türkiye bu pazardan küçük bir pay almaktadır (Tuncer, 2019). Türkiye'nin hızla büyüyen bu pazardan daha fazla pay alabilmesi için öncelikle kendi sebze tohumluk sistemini uluslararası pazara girişte referans olacak şekilde güçlendirmesi, sonrasında ıslah faaliyetlerini ve uluslararası pazarlara giriş çalışmalarını arttırması gerekmektedir.

Türkiye tohumluk pazarı esas olarak sebzeler, serin iklim tahılları ve yem bitkileri ile endüstri bitkileri arasında paylaşılmış durumdadır. Buna karşılık, yıldan yıla hızlı bir artış gösteren hibrit sebze tohumlukları bu pazarın en büyük kısmını oluşturmaktadır (Sav ve Sayın, 2015). Türkiye tohum ithalatının % 50,16 sı (Anonim, 2019b), ihracatının ise %13,33 ü (Anonim, 2019a) sebze tohumu dış ticaretidir.

Türkiye sebze çeşit tescil ve kayıt sisteminde 1963, 1991 ve 2008 yılları önemli değişimlerin olduğu yıllardır. 1963 yılında performans esasına dayalı bir tescil uygulaması başlatılmıştır. 1991 yılında "Ticari Sebze Tohumluk Kaydı" modeli ile çeşit özellik belgeleri ile kayıt yapılarak çeşitlerin hızla piyasaya girmesi sağlanmıştır (Demir ve ark., 2010). Günümüzde sebze çeşit tescili 2008 yılında çıkarılan "Bitki Çeşitlerinin Kayıt Altına Alınması Yönetmeliği" kapsamında Avrupa Birliği'ne uyum çerçevesinde ve sadece farklılık, yeknesaklık ve durulmuşluk (FYD) denemeleri sonuçlarına göre yapılmaktadır (Anonim, 2008a; Ermiş ve ark., 2018; Balkaya ve ark., 2020).

Türkiye'de sebze tohumu ıslahçısı ve üreticisi firmalar, önemli bir tohum ihracatçısı olma yönünde hızla ilerlemektedirler (Çelen ve Çakmak, 2019). Bu nedenle sebze çeşit tescil sisteminin AB sistemine uyumunun incelenmesi, varsa farklı yerlerin belirlenmesi ve sonrasında ülkemiz sisteminin AB uygulamaları ile aynı seviyeye getirilmesi, sebze tohumculuk sektörünün uluslararası alanda kendini ispatlaması için önemli bir referans olacaktır. Bu çalışma ile ülkemizin sebze tohumu sektöründe ıslahçı ve üreticiler ile politika yapıcılara bilimsel bir kaynak oluşturulması hedeflenmiştir.

MATERYAL ve YÖNTEM

Bu çalışmada Avrupa Birliği'nin (AB) sebze tohumlarının pazarlanması ile ilgili üye ülkelerin uyması gereken ana kurallarını belirleyen 13 Haziran 2002 tarihli 2002/55/EC sayılı sebze tohumlarının pazarlanması hakkında Konsey Direktifinin (Anonim, 2002) sebze çeşitlerinin kayıt edilmesi ile ilgili bölümleri ile ülkemizde sebze türleri çeşitlerinin tescili ile ilgili kuralları belirleyen Bitki Çeşitlerinin Kayıt Altına Alınması Yönetmeliği (BKÇAAY) (Anonim, 2008a) ana materyal olarak kullanılmıştır. AB ve Türkiye'nin kayıt altına alma ile ilgili yan düzenlemeleri de materyal olarak değerlendirilmiştir (Anonim, 2003, 2004, 2008b, 2009).

Yöntem olarak, Çelen (2019) tarafından yayınlanan karşılaştırma tablosu örneği kullanılmıştır. 2002/55/EC sayılı direktif hem çeşit kaydı ile ilgili hem de tohum pazarlama standartları ile ilgili maddeler içerdiğinden, bu çalışmada sadece ilgili direktifin çeşit kaydını düzenleyen maddeleri karşılaştırma tablosuna eklenmiştir. AB Direktifinin sebzede kayıt altına alma ile ilgili maddeleri ana

başlık olarak belirlenmiş, bu başlıklara karşılık gelen ülkemiz mevzuatı da karşılaştırma tablosuna eklenmiştir. Tabloda iki mevzuatın uyum durumu da belirtilmiştir. Karşılaştırma tabloları üzerinden bulgular ortaya konulmuş, bulgular tartışılarak ülkemiz sebze çeşit kayıt sistemi ve mevzuatı ile ilgili öneriler getirilmiştir.

BULGULAR ve TARTIŞMA

2002/55/EC sayılı sebze tohumlarının pazarlanması hakkında Konsey Direktifinin sebze çeşitlerinin kayıt altına alınması ile ilgili başlıklarına karşılık gelen ülkemiz mevzuatı ve bu mevzuatın ilgili maddeleri, kısa açıklamalar ve uyum durumları ile birlikte çizelge 1 de verilmiştir. Karşılaştırma yapılan başlıklardan 29 başlık uyumlu olarak işaretlenirken, 3 başlık uyumsuz olarak işaretlenmiştir. Ayrıca uyumlu olan ancak açıklamaya ihtiyaç duyulan alanlar ise “?” ile işaretlenmiştir. Uyumsuz veya açıklama ihtiyacı olan başlıklar aşağıda detaylandırılmıştır.

Kayıt Altına Alınacak Türler

AB sebze tohumu mevzuatı, yalnızca 59 türü kapsamakta olup, bu türler dışında yer alan sebzelerde bu kurallar uygulanmamaktadır (Anonim, 2002). Ülkemizde Tohumculuk Kanunu’nda yalnızca kayıt altına alınmış çeşitlere ait tohumlukların ticaretine izin verilmesi nedeniyle (Anonim, 2006) bütün türlerin kayıt altına alınması gerekmektedir. BÇKAAY’ne göre kayıt altına alınacak sebze türleri Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü tarafından belirlenmektedir (Anonim, 2008a). BÜGEM tarafından 60 sebze türü belirlenerek ilan edilmiştir (Anonim, 2020a). Bu listenin dışında kalan türlere ait çeşitlerin kayıt altına alınması için yapılacak işlemler Tohum Tescil ve Sertifikasyon Merkezi (TTSM) tarafından gerekli altyapı oluşturulup teknik işlemler yerine getirildikten sonra başlatılabilmektedir (Geçit ve ark., 2019).

Kayıt altına alınması için yeni bir tür için başvuru yapıldığında; bu başvuru TTSM tarafından teknik gereklilikler tamamlamadığı için reddedilebilir. Ancak Tohumculuk Kanununa göre kayıt altında olmayan çeşidi pazarlamak yasaktır (Anonim, 2006). Kayıt zorunlu ise; kayıt için başvuru yapan bir ıslahçının başvurusunun, TTSM tarafından teknik işlemler yerine getirilmediği gerekçesiyle reddedilmesi normal bir durum değildir. Bu durum mevzuat uygulanırken paradoks oluşturmaktadır. Oysa AB düzenlemesinde kaydı zorunlu olan türler listelenmiş olup, diğerleri ile ilgili bir kural yoktur.

Tohumculuk Kanununda, Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından belirlenen türlere kayıt zorunluluğu getirip, diğer türlere kısıtlama getirmemek kapasitenin uygun kullanımını sağlayacak ve yukarıda açıklanan paradoksu ortadan kaldıracaktır. Bu düzenleme ancak kanun değişikliği ile yapılabileceğinden, kısa vadede BÜGEM tarafından belirlenen listelerde yer almayan türlerin, Tohumculuk Kanunun’da FYD’lerin TTSM tarafından yapılması zorunlu tutulmadığı için başvuru sahibinin yaptığı veya yapacağı FYD ile kayıt altına alınması bir çözüm olarak değerlendirilebilir.

Kayıt Denemeleri ve Test Rehberleri

AB mevzuatında bütün sebze türlerinin FYD denemeleri ile kayıt altına alınması zorunlu tutulmuştur. Şikori (Anonim, 2020a) / yabancı hindiba (Başaran ve ark., 2019) (*Cichorium intybus* L. partim) türünün FYD yanında tarımsal değerlerini ölçme (TDÖ) denemelerine de alınması gerekmektedir (Anonim, 2002). Türk mevzuatına göre bütün sebze türleri yalnızca FYD denemeleri ile kayıt altına alınacak olup, herhangi bir sebze türünde TDÖ denemeleri yapılmamaktadır (Anonim, 2008a).

AB direktifinden bütün denemelerin bilimsel olarak belirlenmiş rehberlere göre yürütülmesini, farklılık ile ilgili gözlemlerin AB içerisinde yer alan bütün çeşitler ile karşılaştırılarak yapılması gerektiğini

düzenlemektedir (Anonim, 2002). AB öncelikle CPVO teknik protokollerinin kullanılmasını, bunun olmadığı türlerde UPOV test rehberlerinin kullanılmasını kurala bağlamıştır (Anonim, 2003).

Şikori / yabani hindiba türünde TDÖ denemeleri yapıp yapılmayacağına karar verilmelidir. Ülkemizde 4 adet şikori çeşidi kayıt edilmiş olup (Anonim, 2020c), sebze tohumu pazarında çok büyük bir payı yoktur. Bu nedenle TDÖ yapılması şimdilik kaynak israfı olabilecektir. Ancak TDÖ yapılacak ise BÇKAAY'nde sebze çeşitlerinin kayıt altına alınması başlığı altında bu tür için bir istisna belirtilmelidir. Bu TDÖ Tohumculuk Kanununda TDÖ lerin TTSM tarafından yapılması bir zorunluluk olmadığı için, başvuru sahibi tarafından da yapılabilir veya yaptırılabilir.

FYD denemelerinin hangi rehberlere göre yürütüleceği açık olmamakla birlikte, uygulamalarda öncelikle UPOV teknik rehberleri kullanılmakta, CPVO protokollerindeki karakterler de ayrıca belirtilmektedir. FYD denemelerinin, hangi rehberlere göre yürütüleceğinin BÇKAAY'nde açıkça belirtilmesi uygun olacaktır.

Çeşitlerin Muhafazası

AB mevzuatında çeşit safiyetinin devamlılığından sorumlu kişinin yer alması, üye devletler tarafından çeşidin muhafazasının denetlenmesi, orijinal tohumluk üretimine kadar olan bütün süreçlerin gerektiğinde kontrol edilebilecek şekilde kayıt altında olması düzenlenmiştir (Anonim, 2002). TTSM tarafından ilan edilen Standart Tohumluk Kayıt Listesi'nde başvuru sahibi kavramı yer almakta ve İngilizcesi "maintainer" (Çeşit muhafazası: "maintain") olarak yazılmaktadır (Anonim, 2020c). Bu şekilde çeşit sahibi olarak listelerde yer alanın aynı zamanda çeşit muhafazasından da sorumlu olduğu anlaşılmaktadır. Ancak BÇKAAY'nde başvuru sahibi tanımında, başvuru sahibine çeşit muhafazası ile ilgili sorumluluk yüklenmemiştir (Anonim, 2008a). STSPY nin 17 nci maddesinde belirtilen kontrol denemeleri, çeşit muhafazası ile ilgili denetim faaliyetleridir (Anonim, 2008b).

BÇKAAY sebze türlerinde çeşide ait standart numunenin her 5 yılda bir yenilenmesini düzenlemektedir. AB ülkelerinde ise ilk ve son numunenin aynı olup olmadığı kontrol edildikten sonra standart numune değişimi veya yenilenmesi yapılmaktadır (Anonim, 2002). BÇKAAY'nde ise numunelerin test edilmesine ilişkin bir hüküm yoktur. Gerektiğinde TTSM çeşidin devamlılığının sağlanıp sağlanmadığını kontrol etmektedir.

Bir çeşidin ıslah edilmesi kadar çeşidin genetik olarak safiyetinin korunması da büyük önem taşımaktadır (Akteş ve ark., 2011). STSPY nde yer alan, çeşit muhafazası ile ilgili ön ve son kontroller ile sertifikalarda çeşidin ismine doğruluğu ve çeşit safiyeti yönünden dolayı kontroller yapılarak çiftçi, üretici/tüketicilerin korunması sağlanmaktadır (Geçit ve ark. 2019). Türkiye 11.11.2007 tarihinde sebze tohumu ile ilgili OECD Tohum Sistemine dâhil olmuş olup, bu sisteme girişin önemli şartlarından birisi de; OECD çeşit listesine dâhil olan çeşitlerin muhafazasının yetkili otorite tarafından denetlenmesinin OECD kurallarına uygun olmasıdır (Anonim, 2020b). Gerek STSPY, gerekse OECD sebze tohum sistemi üyeliği ülkemizin çeşit muhafaza uygulamalarının yeterli olduğunu göstermektedir. Ancak bu hususların net biçimde ve bu uygulamalara atıf yaparak, BÇKAAY'ne çeşit muhafazasından hangi kuruluşun sorumlu olduğu, hangi denetimlerin yapılacağı ve sonuçlarının ne olacağına dair düzenlemeler eklenmesi uygun olacaktır.

AB üçüncü ülkelerde yapılan çeşit muhafaza uygulamalarının, AB kurallarına uygun olup olmadığını kontrol etmekte ve uygun olan ülkeleri ilan etmekte olup, Türkiye bu listede yer almamaktadır (Anonim, 2005). BÇKAAY ve STSPY'nde çeşit muhafazası ile ilgili hususlar AB uygulamaları ile

eşleştirilmelidir. Ülkemiz sebze ıslahçılarının uluslararası pazarlara girişini kolaylaştırması açısından, ülkemiz uygulamalarının AB ile eşdeğerliği onaylatılmalıdır.

Çeşit İsimlendirmesi

AB ve Türk mevzuatında bazı istisnalar dışında kayıt olduğu başka ülkelerle aynı isimle listelere alınmasını düzenlemektedir. AB direktifinde çeşit başka ülkelerdeki isminden farklı biçimde listeye eklenmiş ise, diğer isimlerin de listelere eklenmesi kuralı (Anonim, 2002), Ülkemiz mevzuatında yoktur (Anonim, 2008a).

Çeşit isimlendirmesi ile ilgili olarak AB mevzuatında detaylı bir başka düzenleme de mevcuttur. Bu düzenleme hem tarla bitkilerinde, hem sebze türlerinde yapılacak olan isimlendirmeler ile CPVO tarafından yapılan bitki ıslahçı hakları işlemlerinde olan çeşitler için de geçerlidir. Bu düzenlemede marka ve coğrafi işaretler ile ilgili itirazların değerlendirilmesi ve isimlendirme yapılırken bu hakların çiğnenmemesi gerekmektedir. Ayrıca çeşit isminin özel isim (fancy name) olabileceği gibi bir kod da olabileceği, özel isim ve kodların hangi standartları göre verilmesi gerektiği, listeden silinen isimlerin tekrar kullanılmasının kuralları, isimlendirmede kullanılmayacak faktörler, aynı ismin verilmeyeceği tür grupları gibi oldukça detaylı isimlendirme kuralları yer almaktadır (Anonim, 2009; Çelen, 2019). Ülkemiz mevzuatı çeşidin isimlendirmesi ile oldukça genel ifadeler içermekte olup, TTSM tarafından uygulanan birçok içtihat bu maddede yer almamaktadır.

BÇKAAY'nin 10'uncu maddesine göre kayıt altına alınan çeşide; çeşit sahibinin önerisi dikkate alınarak tescil veya STK komiteleri tarafından bir isim verilir (Anonim, 2008a). AB çeşit isminin ilan edilmesini ve belirlenen standartlara uygun ve itiraz olmaz ise onaylanmasını düzenlemektedir (Anonim, 2009; Çelen, 2019). Çeşit isimlendirmesinin doğru biçimde yapılması tohum ticaretinde oluşabilecek birçok suiistimali baştan engelleyebilecektir. Bu nedenle ülkemizde çeşit isimlendirmesinin detayları belirlenmeli ve ilan edilmelidir. Ayrıca önerilen isimlerin ilan edilerek, üçüncü taraflardan gelecek itirazların da dikkate alınması haksız rekabeti ve tüketici yanılmasını önlemek açısından önemlidir.

Genetiği Değiştirilmiş Çeşitlerin Kaydı

AB mevzuatında GDO'lu çeşitlerin 90/220/EEC sayılı direktifte belirtildiği şekilde insan sağlığı ve çevresel etki değerlendirmeleri sonrasında kayıt altına alınmasını ve çeşit listelerinde GDO'lu olduğunun açıkça belirtilmesini düzenlenmiştir (Anonim, 2002).

Ülkemizde 5977 sayılı Biyogüvenlik Kanunu'nun 5 inci maddesinde GDO'lu bitkilerin yetiştirilmesi yasaklar arasında yer almaktadır (Anonim, 2010a). Bunun dışında GDO'lu çeşitlerin başvurularının kabul edilip edilmeyeceği veya bu çeşitlerin Milli Çeşit Listesine nasıl dâhil edileceğine dair BÇKAAY'nde bir hüküm bulunmamaktadır (Anonim, 2008a). Ancak başvuru öncesinde doldurulan teknik soru anketlerinde çeşidin GDO olup olmadığı sorulmaktadır (Anonim, 2020d).

Bugünkü yönetmelikte GDO olan bir çeşit kayıt altına alınması için müracaat edilmesi halinde kayıt edilmesi mümkündür. BÇKAAY yalnızca çeşidin kayıt altına alınması ile ilgili olup, kayıt altına alınan çeşidin diğer mevzuatlarda kısıtlayıcı hükümler bulunmadığı takdirde üretilip çoğaltılmasına izin verilmektedir. Bu yaklaşım ile GDO'lu çeşitler mevcut yönetmeliğe göre kayıt altına alınabilir. Bunun dışında bir yaklaşım sergilenecek ve GDO'lu çeşitler kayıt altına alınmayacaksa bunun açık biçimde BÇKAAY'ne eklenmesi uygun olacaktır.

Üretim İzni ve Listedeki Çıkan Çeşitlerin Ticareti

Ülkemiz mevzuatında üretim izni ile tescil başvurusu yapılan çeşidin tohumlarının tescil denemeleri süresince üretim ve pazarlamasına izin verilebilmektedir (Anonim, 2008b).

AB mevzuatında kayıt için başvuru alan çeşitlerin tohumlarının, özel bir etiket, çeşidin kayıt sürecinde olduğunun belirtilmesi vs. gibi belirli özel koşullar ile geçici süreler için ticaretine izin verilebilmesine imkan verilmektedir. Bu süre bir yılı aşmamakta ve belirli koşullara göre en fazla iki dönem daha yenilenebilmektedir. Ayrıca bu geçici iznin çeşidin yetiştirilmesi esnasında bir takım pratik bilgiler edinmek amacıyla verileceği vurgulanmıştır (Anonim, 2004).

Kayıt listelerinden silinen çeşitlere ait tohumlukların en fazla listeden çıkma tarihini takip eden üçüncü yılın 30 Haziran'ına kadar izin verilebileceği AB mevzuatında yer almaktadır (Anonim, 2002).

STSPY'nde listeden çıkarılan çeşitlerin en fazla üç yıl ticaretine izin verilmektedir (Anonim, 2008b). Bu AB direktifine uyumludur. Ancak ülkemiz mevzuatında üretim izni verilmesi de listeye eklenme olarak değerlendirildiği için üretim izni alan ancak sonradan tescil edilmeyen çeşitlerin de üretim ve ticaretine izin verilmektedir. AB direktifinde bizim mevzuatımızda üretim iznine karşılık gelen geçici ticarete arz izni mevcut olmakla birlikte bu çeşitlerin tescil edilmemesi halinde, ticaret izni iptal edilmektedir (Anonim, 2004).

Sebze çeşitlerinin tescili için gereklilik FYD koşullarını sağlaması olup, aday çeşit FYD koşullarını sağladığı her durumda tescil edilmektedir. Üretim izni almış bir çeşidin listeden çıkması ancak FYD koşullarını sağlamaması veya başvurunun geri çekilmesi halinde oluşmaktadır. FYD koşulları oluşmamış veya başvurusu çekilmiş bir çeşit adayının tohumlarının 3 yıl daha ticaretine izin verilmesi, tohum kalitesi ve çiftçi faydası açısından telafisi güç sonuçlar doğurabilir. Bu nedenle üretim izni verilen ancak listeden çıkarılan çeşitlerin üretim ve ticaretine izin verilmemelidir.

Ülkemizdeki üretim izni mekanizması oluşturduğu etki bakımından tescil ile farklı bir mekanizma değildir. Üretim izni alan çeşit, tescil edilen çeşitlerin elde ettiği bütün haklardan yararlanmaktadır. Üretim izni çeşitlerin hızlı biçimde piyasaya sürülmesini sağlayan, özel ve istisnai bir ayrıcalık olarak tasarlanmıştır. Ancak 2008, 2010, 2011 ve 2012 yıllarında üretim izni almış olan bazı çeşitler hala üretim iznli sebze çeşitleri listesinde yer almaktadır (Anonim, 2020c). TTSM altyapısı bütün testleri zamanında yapabilecek yeterliliktedir. Bu durum teknik sorunların yanında, başvuru sahiplerinin mevcut mevzuatın açıklarından faydalanmasından da kaynaklanabilmektedir. Mevcut uygulamalar üretim izni mekanizmasının istisnai bir durum olma vasfına zarar verecek hale geldiği değerlendirilmektedir. Bu nedenle sebze türlerinde üretim izni işlemlerinin AB mevzuatında olduğu gibi özel şartlar altında, geçici sürelerle ve istisnai durumlar için verilmesi tartışılmalıdır. Üretim izni mekanizmasını istisnai edebilmeyi engelleyici hükümlerin BÇKAAY'ne eklenmesi verimliliği arttıracaktır.

Çizelge 1 - Sebze çeşitlerinin tescili ile ilgili AB ve Türk mevzuatı karşılaştırma çizelgesi.

AB Mevzuatı	Türk Mevzuatı	Açıklama	Uyum
2002/55 (1)	5553 (4)		+
	5553 (14)		+
2002/55 (2)(1)(b)	BÇKAAAY (22) (1)	Türk mevzuatı AB mevzuatındaki bütün türleri kapsar ve daha fazla tür vardır.	+?
2002/55 (2)(1)(f)	5553 (4) (1)		+
2002/55 (3)(1)	STSPY (4)(1)(a)		+
2002/55 (3)(2)	BÇKAAAY (38)		+
2002/55 (3)(3,4)		AB Ortak Çeşit Kataloğu ile ilgili madde	
2002/55 (4)(1)	BÇKAAAY (25)	Türk mevzuatında bütün sebze türleri FYD ile kayıt altına alınır.	-
2002/55 (4)(2,3)	5977 (5) GDO Yasak	Türk mevzuatında GDO'lu bitki yetiştirilmesi yasaktır. GDO lu çeşitlerin tescili net değildir.	?
2002/55 (4)(4)	Yerel Çeşit (Anonim, 2019c)		+
2002/55 (5)(1)	5553 (3)(h)		+
2002/55 (5)(1)	5553 (3)(z)		+
2002/55 (5)(1)	5553 (3)(g)		+
2002/55 (6)		Türk mevzuatında yerli veya yabancı bütün çeşitler için başvuru şartları aynıdır.	+
2002/55 (7)(1,2)		Türk mevzuatında FYD denemelerin hangi rehberlere göre yürütüleceği açıkça belirtilmemiştir. Ancak uygulamada UPOV Test rehberleri kullanılmaktadır.	+
2002/55 (7)(3)		Türk mevzuatında özel bir düzenleme olmamakla birlikte, hibrit ve sentetik çeşitlerin ebeveynlerine ait bilgiler gizli tutulur.	+
2002/55 (7)(4)	5977 (5) GDO Yasak	Türk mevzuatında GDO'lu bitki yetiştirilmesi yasaktır. GDO lu çeşitlerin tescili net değildir.	+?
2002/55 (7)(5)	5996 (Anonim, 2010b)	Gıda ve yem amaçlı çeşitler 5996'ya uymalıdır.	+
2002/55 (8)		Üyelik sonrası bir düzenleme	
2002/55 (9)(1)	BÇKAAAY (4)(1)(g)	Türk mevzuatında çeşit muhafazasından sorumlu kişi başvuru sahibidir.	+?
2002/55 (9)(2)	BÇKAAAY (10)(1)(ğ)		+
		Çeşidin bilinen başka isimlerinin yazılması Türk mevzuatında yoktur.	-
2002/55 (9)(3)	BÇKAAAY (10)		+
2002/55 (9)(4)		Her çeşit için ayrı bir dosya tutulur.	+
		Standart tohum ve sertifikalı tohum üretimi yapılacak çeşitler ayrıca listelenmektedir.	+
2002/55 (9)(5)		Türk mevzuatında GDO'lu bitki yetiştirilmesi yasaktır. GDO lu çeşitlerin tescili net değildir.	?
2002/55 (9)(6)	BÇKAAAY (10)(ı)		+
2002/55 (10)(1)(2)(3)		AB üyeleri arası tescil bildirim düzenlemeleri	
2002/55 (10)(4)		Başvuru bilgilerinin diğer ülkeler ve EC komisyonunun erişimine açıklığı.	
2002/55 (10)(5)	BÇKAAAY (25)(5)		+

AB Mevzuatı	Türk Mevzuatı	Açıklama	Uyum
2002/55 (11)		Yönetmelikte olmamasına rağmen uygulamada çeşit muhafazası kontrol edilmektedir.	+
2002/55 (12)	BÇKAAAY (8)		+
2002/55 (13)	BÇKAAAY (10)	Türk mevzuatında isimlendirmede üçüncü kişilerin itirazları çeşidin isminin onaylanması öncesinde değerlendirilmemektedir.	-
2002/55 (14)	BÇKAAAY (42)		+
2002/55 (15)(1)	BÇKAAAY (38)		+
2002/55 (15)(2)	STSPY (19)(1)	Listeden çıkarılan çeşitlerin ticareti mümkündür.	+
2002/55 (16)		Üyelikle düzenlenebilir. 2 ve 3 Ortak Kataloğa eklenen GDO lu çeşitleri, üye ülkelerin bazı durumlarda yasaklayabilmesi ile ilgili bir hükümdür.	
2002/55 (17)		AB Komisyonunun oluşturacağı Ortak Sebze Çeşitleri Kataloğu ile ilgilidir.	
2002/55 (18)		Ortak Kataloğa eklenen GDO lu çeşitleri, üye ülkelerin çevre sağlığı vs. gibi riski durumlarında yasaklayabilmesi ile ilgili bir hükümdür.	
2002/55 (19)		Başka ülkede kabul edilmiş bir çeşidi, kabul eden ülke listeden silse dahi, bir başka üye ülkenin listede tutabileceği ile ilgili bir hükümdür.	
2004/842 (20–38)	BÇKAAAY (27)	AB mevzuatında geçici ticaret izni verilmektedir.	+?

SONUÇ

Uluslararası piyasada ülkeler yeni korumacılık anlayışı çerçevesinde teknik ya da idari engeller veya görünmez engeller koymaktadır. Bu engeller bazen ithalat, bazen ihracat için konulmaktadır. Karar vericiler, uluslararası ticarete tarife dışı engelleri ithalat ve ihracatta göz önüne alarak politikalarına yön vermelidirler (Alagöz ve Ceylan, 2015; Özer ve ark., 2019). Hedef ülkelerin uyguladığı görünmez engeller ülkemiz tohum firmalarının pazardan pay almasını zorlaştırmaktadır. Buna, ülkemizde farkında olmadan oluşturulan ve firmalarımızın aleyhine olan ihraç edilecek çeşitlerin de kayıt altına alınması veya ihraç edilecek tohumlarda da yurtiçi standartlar aranması gibi kısıtlamalar da eklendiğinde firmalarımızın uluslararası piyasaya çıkışta işleri daha da zorlaşmaktadır. Üçüncü ülkelere ihraç edilen tohumların önündeki yukarıda açıklanan engelleri ve Türk ıslahçı ve tohum üreticilerine negatif etkisi olan istisnaları kaldırmak hatta pozitif ayrımcılık yapacak hale getirmek Türk sebze tohumu sektörünün uluslararası alandan daha fazla pay almasına katkı sağlayacaktır. Bunu Tohumculuk Kanunu'ndan başlayarak, BÇKAAAY ve bazı sertifikasyon yönetmeliklerine de genişletmek mümkündür.

Türkiye UPOV üyesi ülkelerin teknik inceleme raporlarını hem ıslahçı hakları (Çelen ve Erçik, 2020), hem de kayıt altına alma işlemlerinde (Anonim, 2008a) kabul etmektedir. Ancak ülkemizin yaptığı teknik inceleme raporları, FYD raporlarını kabul ettiğimiz bazı ülkeler tarafından kabul edilmemektedir. Belirli türlerden başlayarak karşılıklılık ilkesi çerçevesinde hareket etme yoluna girilmesi, firmalarımızın uluslararası pazara girişlerine rehber olabilecektir.

Ülkemiz sebze tohumu sektörünün, tescil aşamasından başlayarak uzun yılların deneyimi ile inceleme, değerlendirme ve güncelleştirmesine devam edilmelidir. Bu çalışmalarda ülkemiz firmalarının küresel piyasadaki daha fazla pay almasını sağlayacak tedbirlerin yanında çok uluslu firmaların ülkemizde

daha fazla yatırım yapmasını sağlayacak tedbirler de alınmalıdır. Bu iki farklı noktanın, farklı politika araçları ile birbirleriyle rekabet halinde değil, birbirini destekleyecek biçimde ele alınması, genelde tohumculuk, özelde sebze tohumculuğu için büyük ivme oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

- Aktaş, B., Aydemir, T., ve Yılmaz, K. (2011). Serin iklim tahıllarında çeşit kimliğinin belirlenmesi ve çeşit muhafazasının önemi. Türkiye IV. Tohumculuk Kongresi, 295–301.
- Alagöz, M., ve Ceylan, O. (2015). Dünya Ticaretinde Tarife Dışı Engeller: 2008 Krizi Sonrası Gelişmeler. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 15(30), 59–85. <https://doi.org/10.30976/susead.302175>
- Anonim. (2002). COUNCIL DIRECTIVE 2002/55/EC of 13 June 2002 on the marketing of vegetable seed.
- Anonim. (2003). COMMISSION DIRECTIVE 2003/91/EC of 6 October 2003 setting out implementing measures for the purposes of Article 7 of Council Directive 2002/55/EC as regards the characteristics to be covered as a minimum by the examination and the minimum conditions for e.
- Anonim. (2004). COMMISSION DECISION of 1 December 2004 concerning implementing rules whereby Member States may authorise the placing on the market of seed belonging to varieties for which an application for entry in the national catalogue of varieties of agricultural pla.
- Anonim. (2005). 2005/834/EC: Council Decision of 8 November 2005 on the equivalence of checks on practices for the maintenance of varieties carried out in certain third countries and amending Decision 2003/17/EC.
- Anonim. (2006). 5553 sayılı Tohumculuk Kanunu.
- Anonim. (2008a). Bitki Çeşitlerinin Kayıt Altına Alınması Yönetmeliği (RG: 13.01.2008 / 26755).
- Anonim. (2008b). Sebze Tohumu Sertifikasyonu ve Pazarlaması Yönetmeliği. (RG: 18.01.2008 / 26760)
- Anonim. (2009). COMMISSION REGULATION (EC) No 637/2009 of 22 July 2009 establishing implementing rules as to the suitability of the denominations of varieties of agricultural plant species and vegetable species.
- Anonim. (2010a). 5977 sayılı Biyogüvenlik Kanunu.
- Anonim. (2010b). 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu.
- Anonim. (2019a). Tohum İhracat İstatistikleri. Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü. https://www.tarimorman.gov.tr/BUGEM/Belgeler/Bitkisel_Uretim/Tohumculuk/Istatistikler/ihracat_miktar_parasal_deger.pdf / Erişim: Şubat 2020.
- Anonim. (2019b). Tohum İthalat İstatistikleri. Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü. https://www.tarimorman.gov.tr/BUGEM/Belgeler/Bitkisel_Uretim/Tohumculuk/Istatistikler/ithalat_miktar_parasal_deger.pdf / Erişim: Şubat 2020.
- Anonim. (2019c). Yerel Çeşitlerin Kayıt Altına Alınması, Üretilmesi ve Pazarlamasına Dair Yönetmelik. (RG: 03.01.2019 / 30877)
- Anonim. (2020a). Kayıt Altına Alınacak Tür Listesi. Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü. https://www.tarimorman.gov.tr/BUGEM/Belgeler/Bitkisel_Uretim/Tohumculuk/Kayit_Tur_Listesi/Kayit_Tur_Listesi.pdf / Erişim: Mart 2020.
- Anonim. (2020b). OECD Seed Schemes 2020.
- Anonim. (2020c). Standart tohumluk kayıtListesi (Sebze Çeşitleri) (Vegetables). TTSM İnternet Sitesi. <https://www.tarimorman.gov.tr/BUGEM/TTSM/Sayfalar/Detay.aspx?Sayfald=86> / Erişim: Mart 2020.

- Anonim. (2020d). Teknik Soru Anketleri. TTSM İnternet Sitesi. <https://www.tarimorman.gov.tr/BUGEM/TTSM/Menu/47/Teknik-Soru-Anketleri> / Erişim: Şubat 2020.
- Balkaya, A., Duman, İ., Arın, L., Özcan, M., Demir, İ., Kandemir, D., Zengin, S., Ermiş, S., ve Sarıbaş, Ş. (2020). Bahçe Bitkilerinde Tohum Üretimi; Mevcut Durum ve Gelecek. In Türkiye Ziraat Mühendisliği IX. Teknik Kongresi Bildiriler Kitabı (Issue 2, pp. 339–369). TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası.
- Başaran, U., Gülümser, E., Çopur Doğrusöz, M., ve Mut, H. (2019). The Variation for Dry Weight and Hay Quality in Turkish Origin Wild Chicory (*Cichorium intybus* L.) Genotypes. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 29(2), 187–194. <https://doi.org/10.29133/yyutbd.546220>
- Çelen, H. (2019). Tarla Bitkileri Türlerinde Avrupa Birliği ve Türkiye Çeşit Tescil Mevzuatının Karşılaştırılması. *Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 28(2), 92–102. <https://doi.org/10.21566/tarbitderg.660462>
- Çelen, H., ve Çakmak, M. (2019). Sebze Türlerinde Türkiye ve Avrupa Birliğinde Bitki Islahçı Hakları Uygulamaları. *Journal of Agriculture*, 2(2), 60–68.
- Çelen, H., ve Erçik, K. (2020). Türk Bitki Islahçı Hakları Sistemi. *Uluslararası Anadolu Ziraat Mühendisliği Bilimleri Dergisi*, 2(1), 34–43.
- Demir, İ., Balkaya, A., Yılmaz, K., Onus, A. N., Uyanık, M., Kaycıoğlu, M., ve Bozkurt, B. (2010). Sebzelerde Tohumluk ve Fide Üretimi. *Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi*.
- Ermiş, S., Aras, V., Öktem, G., ve Sari, N. (2018). Ülkemizde Kayıt Altına Alınan Kavunların Yıllar Bazındaki Değişimi. *Uluslararası Katılımlı Türkiye 6. Tohumculuk Kongresi*, 10–13 Eylül 2018.
- Geçit, H. H., Bağcı, S. A., Balkaya, A., ve Yılmaz, K. (2019). Bitki Çeşitlerinin Kayıt Altına Alınması. *Tohum ve Tohumculuk Kitabı*. (s. 544–580). Bitki Islahçıları Alt Birliği.
- Güvenç, İ. (2018). Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkelerinin Sebze Üretimi ve Kendine Yeterlilik Bakımından Karşılaştırılması. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 28(4), 530–535. <https://doi.org/10.29133/yyutbd.455568>
- Mordor Intelligence. (2020). Global Vegetable Seed Market - Growth, Trends, and Forecast (2019 - 2024). <https://research.mordorintelligence.com/reports/vegetable-seed-market> / Erişim: Mart 2020.
- Özer, O. O., Gürer, B., Taşkaya Top, B., ve Kan, M. (2019). Tarife Dışı Engellerin Türkiye'nin Tarım Ürünleri Dış Ticaretine Olan Etkisi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 25(2), 185–194. <https://doi.org/10.24181/tarekoder.603789>
- Ragonnaud, G. (2013). The EU Seed and Plant Reproductive Material Market in Perspective: A Focus on Companies and Market Shares. *Avrupa Parlamentosu Raporu*. European Union. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2013/513994/IPOL-AGRI_NT\(2013\)513994_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2013/513994/IPOL-AGRI_NT(2013)513994_EN.pdf) / Erişim: Nisan 2020.
- Sav, O., ve Sayın, C. (2015). Sebze Tohumculuk Sektörünün SWOT Analizi ile İncelenmesi: Antalya İli Örneği. *Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 17–28.
- Tuncer, B. (2019). The Present Status of World Vegetable Seed Trade. *2st International Conference on Food, Agriculture and Animal Sciences (ICOFAAS 2019)*, 214–224.